

Ambrus Tünde: Székely falutízesek. Egy sajátos településrendszer mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete

Ez a mű könyvbe foglalt disszertáció, amit a szerző a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola keretében védett meg 2010 novemberében summa cum laude minősítéssel. Ezzel a „ruhával” kilépett a viszonylagos könyvtári névtelenség csendjéből és egy szélesebb körű nyilvánosság, olvasottság, hozzáférhetőség útján joggal gazdagítja szellemi vagyonunkat. Noha a könyv felépítése, nyelvezete egy doktori értekezés követelményrendszeréhez igazodik, ennek ellenére nemcsak egy szakma művelői számára van értéke és üzenete, hanem minden magára valamit adó átlagműveltségű magyar ember számára is, akinek van mindig gyarapítandó hovatartozás-tudata. Mert önismeret nélkül nincs identitástudat. Ez a könyv nemcsak a kollektív székely önismeret szempontjából fontos, hanem a Kárpát-medence magyarsága is felismerheti benne kulturális pluralizmusát, de kulturális folytonosságát is (Ex verbum BALÁZS L. 2013). A könyv egy lassan feledésbe merülő önszerveződési formával, a székely falutízesek világával kapcsolatban nyújt rendkívül sokrétű információt. Ma is fontos megismerni, megismertetni a székely társadalmat alkotó önszerveződési formákat, amelyekben a viszonyrendszerek kialakultak, amelyek sajátos szerkezeti felépítettséggel, külön jogállással és feladatkörrel, sokszor eléggé széles körű autonómiával működtek. A szerző tulajdonképpen kísérletet tesz egy olyan történeti és rendszerszemléletű szemléletformálásra, amely a harmadik évezred elején is kiindulási pont lehet a tágabb értelemben vett társadalmi és gazdasági kihívásokra adandó válaszadáshoz. A kötet rávilágít arra, hogy a tízes organikus rendszere határozta meg a települések lakóinak életvitelét, életminőségét évszázadokon keresztül. A tízes integráló erőként hatott: a kommunitas szintjén egységbe foglalta a lakóit, a kis autonóm szervezeti forma a jogok és kötelezettségek hordozóivá vált. A székely tízesek „világa” a katonai életmód által megkövetelt szervezésből és fegyelemből kiindulva, a törvények alapján létesített és fejlesztett ki egy sajátos rendet. E törvények, rendezőelvek egyaránt érvényesek voltak a természethez és egymáshoz fűződő kapcsolatainkra: a védelemre, a gazdálkodásra, a hitéletre, a szűkebb-tágabb közösségek fejlődésére, a tízesek közötti együttműködésre.

A falutízes mint a földrajzi térbe integrálódó társadalmi-gazdasági képződmény, mint

történelmi kategória, eleve feltételezi a megközelítés, a vizsgálódás és elemzés interdiszciplináris jellegét. Ebből adódik az Ambrus Tünde által alkalmazott módszerek sokfélesége, változatossága (szakirodalom tanulmányozása, mentális térképezés, interjú, terepmegfigyelés, a falvak morfológiájának vizsgálata, összehasonlító elemzés, SWOT-analízis).

Mi a tízes? – Mikor és hogyan jöttek létre? A kérdéskör megválaszolásánál a Székelyföld sajátos történeti háttéréből, természetföldrajzi viszonyaiból és széleskörű kitekintéssel a Kárpát-medence településszerkezetének alanyi háttéréből, a rendelkezésre álló szakirodalomból indul ki. Mint geográfus részletesen tanulmányoz 27 csíki és kászeni falu településmorfológiai és szerkezeti sajátosságait. Követi a tízesek fejlődésének, bővülésének, egybefonódásának helyenként sorvadásának a folyamatát, a folyamat különböző stádiumait. Ennek rekonstrukciójában támpontot kap Csíkmindszent és Csíkszentlélek relikiumszámba menő különálló vagy csak részben összenőtt tízesei kapcsán.

Tisztázza a természeti adottságok (felszín, vízrajz), a templom, valamint az infrastruktúra, elsősorban az úthálózat szerepét a tízesekből felépülő mai értelemben vett települések alaktani sajátosságai kialakulásában. Tipizálja a tízesösszenövések révén kialakult településalakzatokat. Mindezt térképekkel teszi szemléletessé. A továbbiakban foglalkozik a tízes funkciókhoz kapcsolódó antropikus tájelemekkel, felszínmorfológiai kultúrtájelemekkel, tereptárgyakkal, amelyek néprajzilag is sajátos színt adnak a faluképnek, a falusi tájnak. A gazdasági funkció keretében fontos szerepet játszott a tízesek belső szerveződésének dimenziói (kút-, kapu-, kerítés-, híd- és vízvezető közösségek, esztenatársaságok hátrahagyott emlékei). A szerző helyesen állapítja meg, hogy a tízesbirtokból létrejött közbirtokosságok átöröklik a tízes számos feladatkörét (pl egyház, iskola, civilszervezetek, árvák stb. támogatása). A közös gazdálkodás, ha más modernebb formában is, de tovább él Székelyföldön, jelentős szociális feladatkörrel társulva.

A gazdasági funkció mellett a tízes egyik fontos szerepköre a hitélet szervezése volt. Ehhez kapcsolódva számos szakrális emlék maradt fenn, amely ma is a falukép fontos eleme. Ilyenek a csengettyűk, haranglábak, tízeskeresztek, tízestemetők. A könyvben néhány fénykép szépen illusztrálja ezeket. Az alfejezetek taglalják a tízesek szokáshagyományait, építészeti örökségét, a tízesnevek és áltízesnevek nevezéktani kérdését, az elemzett terület népesedési, etnikai viszonyait.

A tanulmány külön érdeme, hogy összehasonlító elemzéssel találkozhatunk, amelyben a szerző rámutat a román pásztormigráció (vándorpásztorkodás) következtében kialakult Lóvész

Írta: Zayzon Sámuel

2013. január 21. hétfő, 15:25 - Módosítás: 2013. január 21. hétfő, 15:42

falú „imitt-amott” szerkezetű település és a tömörülő falutízesekből álló csíki falvak közti különbségekre, valamint a nevezéktani hasonlóságokra.

Izgalmas fejezet, amelyben a Kárpát-medence két távoli szögletében élő egykori határőrök rokonságára alapozva – e két határvidék – az Őrség és a Székelyföld településének sok szempontból meglepő hasonlóságokat mutató szerkezetét kutatja. Megállapítja, hogy a vizsgált két területen a domborzati, vízrajzi és talajtani adottságok valamint a természethez való alkalmazkodási módok különbözősége ellenére igen hasonlóan alakultak a települések szerkezete, jogállása, illetve a településrészek megnevezései is.

A tanulmány újszerű, talán legérdekesebb és legértékesebb része az a 40 oldalnyi fejezet, amely a jelenre vonatkozik, és azt vizsgálja, hogy mi van a „fejekben”. Pontosabban azt, hogy milyen mértékben ismeri a helyi lakosság a tízesekhez kötődő jellegzetes faluszerkezetet, településtörténeti, néprajzi sajátosságokat, turisztikai adottságokat. A kérdés megválaszolása érdekében a mentális térképezést és az ehhez kapcsolódó kérdőíves felmérést alkalmazza. Turizmus a tízeskultúrában című fejezet a jövő irányába mutat. A vidéki turizmus elméleti és gyakorlati problémáit foglalja össze, arra keresve a választ, hogy hogyan lehetne a tízeskultúrát bevinni a falusi turizmusba, hogyan lehetne a turisztikai termékcsalád részévé tenni. A székely falutízeseket az őrségi szerek mérlegére állítja. Az Őrségben többek között létrehozták az „Őrállók útja” nevet viselő egységes szlovén-magyar turisztikai tematikus bemutató övezetet. Ennek keretében a „szerek világának” sajátosságai, a szerekhez kapcsolódó életmódbeli hagyományok és szokások meghatározó szerepet kaptak a turisztikai termékek kialakításában. Így módon a székely tízes is megmutathatja, hasznosíthatja történelmi, kulturális örökségét, egyedi etnokulturális arculatát, amely a székelyföldi turizmus keretében sajátos szint jelenthet. Minden kétséget kizárva, Ambrus Tünde könyve egy rendkívül komplex munka eredménye, amiből pragmatizmusa és szellemi szépsége egyaránt kiemelkedik: nemcsak egy tudományos rendfokozat fedezete, illetve záloga, hanem nemzeti közösségünket is méltósággal, haszonnal szolgáló mű.

Csíkszereda,

A 2012. okt. 17.-én Csíkszeredában elhangzott könyvismertető rövidített változata

Zayzon Sámuel,

Középiskolai földrajztanár